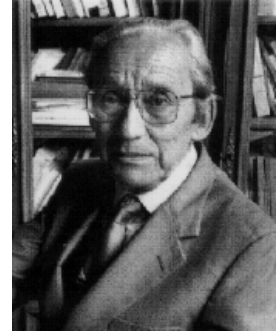

CULTURES, DEL DOL A LA TRADUCCIÓ*

Paul Ricoeur**

La qüestió *On van els valors?*, títol del llibre que acaba de publicar la Unesco i en el qual he participat, és una qüestió preocupant, i voldria afrontar-la plantejant-me més aviat la pregunta *per on van els valors?*. Parlaré, doncs, de camins que nosaltres transitem, de trajectes, d'itineraris on el vagareig és possible, avançar, retrocedir –un camí i no pas un lloc.

Voldria, en primer lloc, allunyar algunes confusions que són atzucacs en aquest nostre camí. Recordaré, en primer lloc, que amb aquesta noció de trajecte, d'itinerari, tenim dos pols.

D'una banda, el fet de la **pluralitat**; hi ha cultures, llengües, nacions, religions i som incapaços de pensar en un estat de la humanitat que no fos sotmès a la condició de la pluralitat.

Però, d'altra banda, tenim un **horitzó** que és la **humanitat**, mot en singular, mentre que les cultures són en plural. El problema és saber quin sentit podem donar a la humanitat sota la seva doble figura de l'humà –qui és humà, qui és inhumà?–, però també com a conjunt de persones, com una multiplicitat i, per tant, en la línia de la pluralitat.

Per començar, m'agradaria proposar tres precaucions. Convé, per començar, separar el concepte d'intercanvi cultural dels conceptes geopolítics que jo faré girar entorn de la idea de **frontera**. La noció de frontera és una noció perfectament legítima, perquè respon a aquesta pluralitat dels Estats-nació reconeguda per l'ONU, amb les seves implicacions: els límits de la sobirania, les fronteres militars, els límits de competència judicial.

És a aquesta noció de frontera que voldria oposar-hi la de **claror a partir de focus culturals**. Em represento la carta cultural del món com un encreuament de clarors a partir de centres, de focus, que no

són definits per la sobirania de l'estat-nació sinó per la seva creativitat i per la seva capacitat d'influir i generar respostes en els altres focus. És doncs, per aquest fenomen d'encreuament d'efectes d'il·luminació formant xarxes de malles espesses que jo definiria la noció d'intercultural, per oposició a la noció de frontera.

Segona precaució: no sentir-nos presoners de la noció d'identitat col·lectiva que actualment es reforça sota l'efecte de la intimidació i la inseguretat. I voldria oposar a aquesta idea d'una identitat immutable la idea d'**identitat narrativa**: els col·lectius vivents tenen una història que pot ser explicada, i jo faria de la narració un dels camins d'això que acabo d'anomenar la claror creuada de cultures.

El que caracteritza una identitat narrativa és que no es defineix pel mateix sinó per *l'ipse*, no per l'ídèntic sinó pel canviant. I voldria posar davant d'aquesta idea d'identitat narrativa, que fa la narració de la vida de les nacions, la idea de la promesa; si la identitat narrativa està encarada cap al passat pel seu caràcter memorial, la idea de promesa està encarada cap al futur, i el problema no és tan sols fer promeses, sinó mantenir-les.

I jo posaria, l'una al davant de l'altra, la identitat narrativa i la idea de projecte d'existència entès com aquell projecte que cal sostenir o mantenir. És, a més, la divisa d'una nació, els Països Baixos: "Mantindre".

Tercera precaució, abans de proposar dues nocions del tot positives: la que imposa la idea d'horitzó. Aquesta idea d'horitzó conté un parany: no pot ser mai assolit, perquè l'horitzó és allò que s'allunya a mesura que ens hi apropem. Aquí, voldria introduir la idea de **variacions d'horitzó**: a l'interior mateix d'una cultura donada, els horitzons de valor varien en ritme, no avancen pas o reculen en bloc, sinó esglaonadament.

Jo prendria la metàfora d'un paisatge vist des d'un tren en moviment: hi ha horitzons curts, que es desplacen ràpidament, horitzons mitjans, que evolucionen més lentament, i finalment, l'horitzó últim del paisatge, que és quasi immutable. Per tant, no estem davant

d'una alternativa entre l'immutable i el canviant: la idea d'horitzó implica la idea de la variació dels horitzons en ritme d'evolució.

És sobre el rerefons d'aquestes tres nocions de prudència analítica – principalment la idea d'encreuaments de clarors, més la idea d'identitat narrativa ajuntada amb la de promesa i, finalment, la idea de variació d'horitzons- que voldria introduir ara dues nocions que sotmeto a discussió.

La primera noció és la de la **traducció**. La traducció és la mediació

entre la pluralitat de les cultures i la unitat de la humanitat. En aquest sentit, parlaria del miracle de la traducció i del valor emblemàtic de les traduccions. Diré que la traducció constitueix la rèplica al fenomen irrecusable de la pluralitat humana amb els seus aspectes de dispersió i de confusió, resumits pel mite de Babel. Nosaltres som "després de Babel".

La traducció és la rèplica a la dispersió i a la confusió de Babel. La traducció no es redueix a una tècnica practicada espontàniament per viatgers, comerciants, ambaixadors, guàrdies de frontera, traïdors i, de forma professional, pels traductors i intèrprets: constitueix un paradigma per tots els intercanvis, no tan sols d'una llengua a una altra, sinó també d'una cultura a una altra. La traducció treballa sobre universals concrets i de cap manera sobre un universal abstracte, desvinculat de la història.

És la traducció que produeix no tan sols els intercanvis sinó també les equivalències: el fenomen sorprenent de la traducció és que transfereix el sentit d'un llenguatge en un altre o d'una cultura en una altra, sense donar-ne, això no obstant, la identitat, sinó oferint-ne tan sols l'equivalent. **La traducció és aquest fenomen d'equivalència sense identitat.** En ella sorgeix el projecte d'una humanitat, sense trencar la pluralitat inicial. Aquí hi ha una figura de la humanitat engendrada per la traducció en la carn mateixa de la pluralitat.

La pressuposició de la traducció és que les llengües no són estranyes les unes a les altres fins al punt de ser radicalment intraduïbles. Tots els nens són capaços d'aprendre una altra llengua que no sigui la seva, demostrant d'aquesta manera que la traduïbilitat és un pressupòsit fonamental de l'intercanvi entre cultures.

Tenim precisament exemples remarcables de producció per la traducció de cultures híbrides: la traducció de la Torah de l'hebreu al grec en la versió dels *Setanta*, després del grec al llatí i del llatí a les llengües vernacles. I la traducció exemplar, del sànscrit al xinès, de l'immens corpus budista, i encara al coreà o al japonès.

És en un fenomen d'aquest tipus que penso quan parlo dels intercanvis entre herències culturals i espirituals a la recerca avui d'un llenguatge comú. Aquest llenguatge comú no serà pas, com es va somiar en el segle XVIII, una llengua artificial que no hauria de ser retraduïda a les llengües naturals que tenen la seva pròpia complexitat. El que la traducció pot produir, són universals concrets a la recerca de ratificació, d'apropiació, d'adopció, de reconeixença.

N'hi ha prou amb aquesta certesa: no existeix l'absolutament intraduïble. Malgrat la seva incompletesa, la traducció crea semblança allà on tan sols semblava haver-hi pluralitat. La traducció crea comparacions entre incomparables. És en aquesta semblança creada pel treball de la traducció que es concilien "projecte universal" i "multitud d'herències".

La segona noció, amb la qual voldria acabar, és la idea d'acceptació de la pèrdua, la idea del **dol**. Ja tenim el dol de la traducció perfecta. No existeix la traducció perfecta, podem retraduir sempre, i la traducció és sempre en acció. Voldria estendre la idea de la pèrdua i del dol a la relació de les cultures entre elles.

És un concepte que recullo de la psicoanàlisi: la memòria va sempre acompanyada del dol. És en aquesta relació entre la rememoració i la pèrdua que és possible la reconeixença mútua de les cultures. L'efecte del dol no pot deixar d'afectar els nostres esforços per explicar d'una altra manera les nostres històries de vida, siguin

individuals o col·lectives, i més particularment els esdeveniments fundadors d'una tradició.

Perquè el que tenim entre mans és el dol del fonamental i de l'absolut de la fundació històrica: deixar-nos explicar pels altres en la seva pròpia cultura és enterrar el caràcter absolut de la nostra pròpia tradició.

És, doncs, principalment en els esdeveniments fundadors d'una tradició que hi trobem el lloc on cal exercir el dol. No hi ha país que no hagi hagut de sofrir una pèrdua de territori, de població, d'influència, de respectabilitat, de credibilitat en una o altra època.

El cruel segle XX europeu imposa aquest toc d'alerta. La capacitat per al dol ha de ser immediatament apresada i reapresa. Cal acceptar en els nostres intercanvis culturals que hi tingui cabuda l'indesxifrabable en les nostres històries de vida, l'irreconciliable en els nostres desacords, l'irreparable en els perjudicis soferts i infligits.

Quan hem acceptat aquesta part de dol, ens podem confiar a una memòria calmada, al foc creuat entre focus de cultures disperses, a la reinterpretació mútua de les nostres històries i al treball sempre inacabat de la traducció d'una cultura en una altra.

---

*Aquest text va ser publicat al diari *Le monde* el dia 25 de maig del 2004 i és una versió revisada de la comunicació pronunciada per Paul Ricoeur als *Entretiens du XXI siècle*, el 28 d'abril del 2004 a la UNESCO.

**Paul Ricoeur (1913). Filòsof francès. Professor a Estrasburg, la Sorbona i Nanterre. Convidat per la Càtedra Ferrater Mora de Pensament Contemporani de la Universitat de Girona, el mes de juny del 1990 va dictar un curs titulat *Reflexions sur l'agir humain*.

Font: www.lemonde.com

Traducció: Oriol Ponsatí per a www.terrificabras-filosofia.info